

97. **M.RADJAPBAEV, Z.ABDDURAKHMONOV, S.MELIKUZIYEV, J.ABDULLO.**
To the question of the topographic survey of reservoirs
100. **ASLANOV I.M. JUMANOVA.N. KHASANOV S.S.**
Gis based mapping of farmers for sustainable land management
103. **РАЖАПБОВЕВ М.Х, ИСЛОМОВ Ў.П, ХИКМАТУЛЛАЕВ С.И.**
Ер кадастрини юритишда аэро-космосуратлардан фойдаланиш ва уларнинг афзалликлари
105. **МУХТОРОВ Ў.Б**
Иқлим харитасини тузишда замонавий гис технологиялардан фойдаланиш самарадорлиги ва статистик маълумотларнинг аҳамияти
112. **А.Н.ЖУМАНОВ, А.Ф.АШУРОВ**
Мероприятия по улучшению мелиоративного состояния земель в узбекистане
115. **А.Н.ЖУМАНОВ**
Сервитут асосида ердан фойдаланишни такомиллаштириш
119. **А.МУҚУМОВ, К.ХУЖАКЕЛДИЕВ**
ЕРЛАРНИ МУҲОФАЗА ҚИЛИШДА ЕР ТУЗИШНИНГ РОЛИ
122. **А.Р. БАБАЖАНОВ, Р.Д. АБДИРАМАНОВ**
Геоахборот тизимлари технологияларига асосланган лойиҳаларни назорат қилиш ва мониторингини юритиш
126. **БАБАЖАНОВ А.Р, САДУЛЛАЕВ С.Н**
Холати бузилган экин ерларини қишлоқ хўжалигига қайтариш ва қайта тиклашнинг мухим ташкилий тадбири
130. **А.Р. БАБАЖАНОВ, З.Т. ТОЖИЕВ**
Ер участкаларини хусусийлаштириш жараёнида уларни инвентаризациялаш тажрибаларидан фойдаланиш
135. **АБДУЛЛАЕВА Р.М., ЖУРАЕВ А.Ю., ХОЛИҚОВА Ё. А., ЖАХОНОВА Н.Ш.**
Служебные обязанности практического психолога
139. **ИНАМОВ А.Н., АБДИСАМАТОВ О.С., ИСЛОМОВ Ў.П.**
Сугориладиган қишлоқ хўжалиги ерларидан тупроқнинг агрокимёвий таҳлилини ўтказиш ва агрокимёвий картограммаларини ишлаб чиқиш методлари
145. **КАРИМБОВЕВ К.К., РАХИМОВА М.Х., ШАМСИЕВА Н.М., АБДУРАХМОНОВ З.З.**
Применение четырехэтапных гис-технологий для прогнозирования последствий опасных геомеханических процессов на хвостохранилищах обогатительных фабрик
151. **КУБАЕВ Д.А.**
Республика қишлоқ хўжалиги ерларидан самарали фойдаланиш масалалари
154. **МАЖИТОВ Б.Х.**
Ўзбекистонда ер мониторингини юритишда замонавий технологияларни қўллаш
159. **А.Х. РАХМАТУЛЛАЕВ**
Некоторые геометрические и топологические свойства геометрически плотных подпространств тестового пространства $Z(X)$, определенном в стратифицируемом пространстве X .
164. **S.MUSAYEV, I.MUSAEV**
Feasibility of rain water harvesting in different climate zones
168. **НИКАДАМБАЕВА Ҳ.Б., РЎЗИҚУЛОВА О.Ш.**
Регионал география фанидан талабаларнинг мустақил иш топшириқларини тайёрлашда “кузатиш, баҳслашиш, ишонтириш” стратегиясидан фойдаланиш методикаси
173. **АБДУРАХМОНОВ С.Н.**
Демографик карталарни яратиш технологиясини ишлаб чиқиш
178. **АБДУРАХМОНОВ С.Н., АЛЛАНАЗАРОВ О.Р.**
Электрон рақамли карталарини яратиш методикаси ва технологияси
182. **ҲАМИДОВ Ф.Р., АБДИСАМАТОВ О.С.**
Земельный участок – как первичный источник земельного кадастра
185. **УСМАНОВ Ю.А.**
Ердан фойдаланишни диверсификациялаш шароитида дегредация ҳолатидаги сугориладиган ерларни тиклаш ва фойдаланишга киритиш
190. **N.N.ABDUG‘ANIYEV, O.G.QILICHOV, A.Q.DAVIROV**
Qattiq maishiy chiqindilarni qayta ishlash va energiya olish usullari tahlili: gazlashtirish/piroliz
193. **N.N.ABDUG‘ANIYEV, O.G.QILICHOV, A.Q.DAVIROV**
Qattiq maishiy chiqindilardan issiqlik va elektr energiyasi olishning nazariy matematik hisobi (o‘rta chirchiq tumani misolida)
196. **БАРАТОВ Р.Ж., МУЗАФАРОВ Ш.М., ЭРКИНОВ Б.Н.**
Электрофильтрнинг технологик разряд оралигини магнит кучайтиргич ёрдамида бошқаришнинг энерго-информацион модели
200. **ERKINOV B.N, BOTIROV A.N.**
The efficiency improvement of squirell cage induction motor by variable frequency drive
203. **А.АНАРБАЕВ, У.ВОХИДОВ, Д.КОДИРОВ, Н.АБДУГАНИЕВ**
Определение эффективности установки испарительного охлаждения воздуха в теплице по температурно-влажностному режиму
208. **Ш. МУЗАФАРОВ, А.БАБАЕВ, О.ҚИЛИЧОВ**
Тўсиқли озонаторларини технологик ҳисоблаш
213. **БАРАТОВ.Р.**
Энергия ва сув ресурсларини тежашда smart технологияси асосида ишлаб чиқилган датчикларнинг хусусиятлари
216. **БЕГМАТОВ М.Т, ПАРДАЕВ А.И, ВАЛИХОНОВА Ҳ.С**
Электр занжирларида тоқларнинг носинусоидал холатидан фойдаланган ҳолда юқори кучланиш усқуналарининг ишонлилигини баҳолаш
221. **Х.МУРАТОВ, Д.ҚОДИРОВ**
Қишлоқ ва сув хўжалиги истеъмолчилари энергия таъминотида қайта тикланувчи энергиядан фойдаланиш
227. **Х.МУРАТОВ, Д.ҚОДИРОВ**
Қишлоқ ва сув хўжалиги истеъмолчилари энергия таъминотида қайта тикланувчи энергиядан фойдаланишга тизимли ёндашув
235. **Давиров А.Қ., Қиличов О.Г., Абдуганиев Н.Н.**
Критерии статической аperiodической устойчивости установившихся режимов энергосистем
238. **А.Қ.ДАВИРОВ, И.И.ИБРАГИМОВ**
Условия оптимальности покрытия графиков нагрузок электропотребителей с учетом потерь в сетях
242. **Қиличов О.Г., Абдуганиев Н.Н., Давиров А.Қ.**
Микротурбинали электростанциялар учун сувни тайёрлаш электротехнологик мосламаси
245. **Қиличов О.Г., Абдуганиев Н.Н., Давиров А.Қ.**
Ростланувчи насос агрегати электр юритмасининг қурилмаларини танлаш
248. **Ишназаров О.Х., Ҳошимов У.Ҳ., Хушиев С.М.**
Ҳаволи совитиш қурилмасини гуруҳларга ажратиш бошқариш ёрдамида энергия тежамкорликка эришиш

РЕСПУБЛИКА ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ ЕРЛАРИДАН САМАРАЛИ ФОЙДАЛАНИШ МАСАЛАЛАРИ

Кубаев Джасур Абдумуминович – Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш муҳандислари институти, мустақил тадқиқотчи
+99 897 763-05-78, smart.sports.kubayev@gmail.com

АННОТАЦИЯ

Мақолада мамлакатимиз ер фонди, хусусан қишлоқ хўжалиги ерлари ҳақида тўхталиб, ундан ҳозирги кунда қай даражада фойдаланилаётганлиги, ундан самарали фойдаланиш масалалари келтирилган.

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются земельный фонд страны, в частности, земли сельскохозяйственного назначения, степень их использования в настоящее время и вопросы их эффективного использования.

ANNOTATION

The article focuses on the land fund of the country, in particular, agricultural lands, the extent to which they are currently used, and the issues of their effective use.

Калит сўзлар: ер, ер участкаси, ер фонди, қишлоқ хўжалиги, суғориладиган ерлар, ерлар муҳофазаси, ердан самарали фойдаланиш.

Ключевые слова: земля, земельный участок, земельный фонд, сельское хозяйство, орошаемые земли, охрана земель, эффективное использование земель.

Keywords: land, land plot, land fund, agriculture, irrigated lands, land protection, efficient use of land.

Республикада иқтисодий тизимнинг қишлоқ хўжалик соҳасини модернизация қилиш ва ислохотларни амалга ошириш жараёни қишлоқларимиз тараққиёти ва фаровонлиги билан узвий боғлиқдир. Аграр соҳанинг кўпгина омилларга боғлиқ эканлиги, яъни ерларнинг чекланганлиги ва ер улкан бойлик бўлибгина қолмай, балки мамлакатимиз келажагини белгилаб берувчи омил эканлиги, бу борада ерларни муҳофаза қилиш, тупроқ унумдорлигини сақлаш, тиклаш (қайта тиклаш) ва ошириш, аграр муносабатларни замон талаблари асосида шакллантириш вазифалари, ҳозирги кунда замонамизнинг энг долзарб масалаларидан бири ҳисобланади. Бугунги кунда, аграр соҳани ислох қилиш ва иқтисодий эркинлаштириш, янгилаш жараёнларини жадаллаштириш, истиқболли дастурларнинг ижросини таъминлаш чораларини кўриш, амалдаги ерга оид қонунчилик ҳужжатларига биноан қишлоқ хўжалигида иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш ва такомиллаштириб бориш, бу борада замон талабларига мос келадиган замонавий техника ва технологиялардан фойдаланиш, қишлоқни ривожлантиришнинг ижтимоий, иқтисодий ва ҳуқуқий асосларини тизимли таҳлил этиш иқтисодий тизимнинг асосий омили ва манбааларидан биридир.

Мамлакатимиздаги ҳар бир қарич ер нафақат ризқ-рўз манбаи, балки халқимиз келажаги, авлодлар олдидаги улкан вазифаларни, республика тараққиётини белгиловчи муҳим мезонлардан биридир. Айниқса қишлоқ хўжалигига мўлжалланган ерлардан самарали фойдаланиш, унинг унумдорлигини ошириш, мелиоратив ҳолатини яхшилаш бугунги куннинг долзарб масалалари ҳисобланади.

Суғориладиган ерларни мелиоратив ҳолатини яхшилаш тизимини тубдан такомиллаштиришни замон талаблари даражасида йўлга қўйиш муҳим аҳамиятга эга бўлиб қолмоқда. Айни пайтда, шўрланган ерларни ювиш, коллектор – дренаж ва сув тизимларини тозалаш, ер ости сувларининг балансини бузилиши, уларнинг ер юзасига кўтарилиши, амалиётдаги сув тармоқлари: гидротехник тармоқларини техник жиҳатдан мунтазам равишда сифатли таъмирлаш, тиклаш ва жиҳозлаб бориш, экин экиш технологияси ва ҳоказоларни инobatга олинган ҳолда ер-сув ресурслардан мақсадли фойдаланиш нормаларга риоя қилиниши энг муҳим устувор вазифалар бўлиб қолмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Ер кодексининг 43-моддасига кўра, қишлоқ хўжалигига мўлжалланган ерлар деб "Қишлоқ хўжалиги эҳтиёжлари учун бериб қўйилган ёки ана шу мақсадлар учун белгиланган ерлар тушунилади". Қишлоқ хўжалигига мўлжалланган ерлар аввало, қишлоқ хўжалиги корхоналарига берилади. Ўзбекистон Республикаси Ер Кодексига белгиланишича, қишлоқ хўжалигига мўлжалланган ерлар қишлоқ хўжалигини юритиш учун зарур бўлган қишлоқ хўжалиги ерлари ва дарахтзорлар, ички хўжалик йўллари, коммуникациялар, ўрмонлар, ёпиқ сув ҳавзалари, бинолар, иморатлар ва иншоотлар эгалланган ерларга ажралади. Шунингдек ҳайдаладиган ерлар, ничанзорлар, яйловлар, ташландиқ ерлар, кўп йиллик дов-дарахтлар (боғлар, токзорлар, тутзорлар, мевали дарахт кучатзорлари, мевазорлар ва бошқалар) эгаллаган ерлар ҳам қишлоқ хўжалиги ерлари жумласига киради [2].

Қишлоқ хўжалигига мўлжалланган ерлар ичида суғориладиган ерлар муҳим ўринни эгаллайди. Суғориш учун яроқли бўлган, сув ресурслари шу ерларни суғоришни таъминлай оладиган суғориш манбаи билан боғланган доимий ёки муваккат суғориш тармоғига эга бўлган ерлар суғориладиган ерлар жумласига киради.

Ўзбекистон Республикасининг маъмурий чегарасидаги умумий ер майдони 2020 йил 1 январь ҳолатига жами ерлар 44892,4 минг гектарни, шундан суғориладиган ерлар эса 4329 минг гектарни ёки умумий ер майдонининг 9,6 фоизини ташкил қилади.

Республикада қишлоқ хўжалиги корхоналари ва ташкилотларининг сони фермер хўжаликлари билан биргаликда олганда, 2020 йил 1 январь ҳолатига кўра 103605 та бўлиб, уларга бириктириб берилган

№	Йиллар	Умумий ер майдони		Шу жумладан суғориладиган ерлар	
		Жами	Фоиз ҳисобида	Жами	Фоиз ҳисобида
1	2010	21453,2	48,31	4217,7	9,5
2	2011	20487,7	46,13	4213,2	9,5
3	2012	20473,5	46,10	4212,2	9,48
4	2013	20481,1	46,12	4211,4	9,48
5	2014	20469,1	46,10	4212,8	9,49
6	2015	20417,0	45,48	4204,9	9,36
7	2016	20388,8	45,42	4209,3	9,37
8	2017	20174,0	44,94	3708,8	9,35
9	2018	20261,6	45,13	4198,9	9,35
10	2019	20236,3	45,08	4191,2	9,34
11	2020	20761,6	46,25	4210,1	9,38

ерларнинг умумий ер майдони 20761,6 минг гектарни, шу жумладан қишлоқ хўжалик ер турлари майдони 16025,6 минг гектарни, шундан 3694,8 минг гектари суғориладиган ерларни ташкил қилади.

Ўзбекистон Республикаси ҳудудининг 46,25 фоизини қишлоқ хўжалигига мўлжалланган ерлар эгаллаган бўлиб, қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришда асосий восита ҳисобланади. Республика ҳудудида қишлоқ хўжалиги мақсадларига мўлжалланган ерларнинг тақсимланиши табиий иқлим омилларига биноан белгиланади [3].

1-жадвал

Қишлоқ хўжалигига мўлжалланган ерларнинг йиллар кесимида ўзгариш динамикаси

Юқоридаги таҳлилга кўра 2010 йилдан бугунги кунга қадар республикамиздаги қишлоқ хўжалигига мўлжалланган ерлар 0,12 % га қисқарган. Бу аҳоли пункти ва ўрмон фонди ерларининг кўпайиши ҳисобига содир бўлган жараёндр. Энг юқори унумдорликка сазовор қишлоқ хўжалик ер турларидан бири бу – суғориладиган ерлар бўлиб, қишлоқ хўжалигида фойдаланиш ва суғориш учун яроқли бўлган, сув ресурслари ерларни суғоришни таъминлай оладиган суғориш манбаи билан боғланган доимий муваққат суғориш тармоғига эга бўлган ерлар суғориладиган ерлар жумласига киради. Таҳлил натижаларига кўра республика ер фондидаги суғориладиган ерлар 2010 йилда 4217,7 га (9,5 %) бўлган бўлса, бу кўрсаткич 2020 йилга келиб 4210,1 га (9,38 %) ни ташкил этмоқда. Бундан кўринадики, ер фонди таркибида қишлоқ хўжалигига мўлжалланган ерлар аҳоли пункти ерлари, саноат, транспорт, алоқа, муҳофаа ва бошқа мақсадлар учун ажратилган ер тоифалари ҳамда бошқа тоифаларнинг кўпайиши ҳисобига камайиб бормоқда. Бу эса ҳозирда бутун дунёга хавф солиб турган озик-овқат хавфсизлиги муаммосини келтириб чиқариши билан бевосита боғлиқдир. Шу нуқтаи назардан мавжуд қишлоқ хўжалиги ерларидан, айниқса суғориладиган ерлардан самарали фойдаланиш, уларни муҳофаза этиш чораларини кўришни талаб этади.

Ердан тўғри фойдаланишнинг бош стратегияси ер ресурслари ҳолатини ўрганиш, уларнинг миқдори ва сифатини белгилашдан иборатдир. Демак, қишлоқ хўжалигида суғориладиган экин майдонлари камайишига қарамасдан, маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажми ва ҳосилдорлик ўсиб бориш тенденцияси юз бермоқда. Бу ҳол қишлоқ хўжалигида фермер хўжаликларининг тобора кўпайиб, мавқеининг ошиб бораётганлиги, шунингдек, уларда ерга хўжайинлик ҳиссининг шаклланиб, ривожланиб бораётганлиги билан изоҳланади. Аммо, қишлоқ хўжалигида суғориладиган экин майдонларининг камайиб бораётганлиги қаровсиз, экилмаган ер майдонлари улушининг ўсиб бораётганлиги, қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ҳосилдорлигини янада ошириш, хўжалик субъектлари фаолияти рентабеллигини ошириш зарурияти муҳим иқтисодий ресурс (омил) бўлган чекланган ер ресурсларидан самарали фойдаланишни тақозо этади.

Қишлоқ хўжалиги ерларидан фойдаланишни яхшилаш учун биринчидан, мелиоратив ҳолати яхшиланиб унумдорлик даражаси сақланган ва кўтарилган ерлар ҳолатининг ёмонлашишига йўл қўймасдан, уни янада ошириш, иккинчидан, мелиоратив ҳолати ёмон суғориладиган ерлар унумдорлигини қайта тиклаш ва ошириш чораларини кўриш лозим бўлади. Ерлардан унумли ва самарали фойдаланиш учун суғориладиган қишлоқ хўжалиги экин майдонлари ҳар йили кўриқдан (хатловдан) ўтказилиб турилиши, биринчи навбатда соғломлаштиришга муҳтож майдонлар аниқланиб, тупроқ ҳолатини мақбуллаштирувчи ва юқори маҳсулдорлигини таъминловчи гидротехник, агротехник, агромелиоратив тадбирларни амалга ошириш ниҳоятда зарур.

Мамлакатимизда қишлоқ хўжалигига мўлжалланган ерлардан самарали фойдаланиш ва уни муҳофаза қилиш борасида энг устувор тадбирлардан бири бу қишлоқ хўжалигига мўлжалланган ерларнинг бошқа мақсадлар учун ажратилмаслигидир. Айниқса, суғориладиган ерлар масаласида бу жуда

жиддий масала ҳисобланади. Президентимиз Ш.Мирзиёевнинг 2019 йил 17 июндаги ПФ-5742-сонли Фармонида кўра қишлоқ хўжалиги ерларидан фойдаланиш самарадорлигини ошириш мақсадида бир қатор чора-тадбирлар белгилаб берилди. Хусусан, фармонда қуйидаги амалга оширилиши лозим бўлган вазифаларни асло кечиктириб бўлмаслиги таъкидланган:

- қишлоқ хўжалигига мўлжалланган лалми, яйлов ва бошқа ерларни фойдаланишга киритиш мақсадида инвестициявий шартнома ёки давлат-хусусий шериклик шартлари асосида фойдаланишга киритган, яроқсиз сув қудуқлари, суғориш насослари, ирригация ва мелиорация тармоқларини таъмирлаган ёки уларни янгидан барпо этган тадбиркорлик субъектларига давлат томонидан кафолатлар бериш.

- қишлоқ хўжалиги ер участкаларини ажратишнинг шаффоф ва тезкор тизимини яратган ҳолда янада такомиллаштириш.

- қишлоқ хўжалиги ерларининг аниқ ҳисоби юритилишини ва янгилаб борилишини таъминлаш, ҳар бир дала контури кесимида маълумотлар базасини шакллантириш мақсадида барча ҳудудларни аэрофотосъёмкадан ўтказиш.

- давлат ер кадастри маълумотларининг ҳаққоний ва тўлиқ шакллантирилишини таъминлаш.

- қишлоқ хўжалиги экинларини етиштириш агротехникаси, ер ва сув ресурсларидан фойдаланиш ҳолатини геоахборот тизими орқали мониторинг қилиш, ерни масофадан зондлаш тизимларидан кенг фойдаланиш.

- суғориладиган экин ерларидан янада самарали фойдаланиш, тупроқ унумдорлиги ва қишлоқ хўжалиги экинлари ҳосилдорлигини ошириш мақсадида илмий асосланган алмашлаб экиш тизимини жорий қилиш.

- қишлоқ хўжалигига мўлжалланган ерларнинг унумдорлиги ва ҳосилдорлиги оширилишини таъминлашни давлат томонидан қўллаб-қувватлаш механизмларини белгилаш.

- қишлоқ хўжалиги ерларининг тупроқ унумдорлиги, контури, уларга экинларни жойлаштириш, ҳосилдорликни белгилаш тўғрисидаги маълумотларни вилоят, туман (шаҳар) ҳокимликлари ва манфаатдор ташкилотларнинг расмий веб-сайтларида жойлаштириш амалиётини жорий этиш.

- қишлоқ хўжалигига мўлжалланган ер участкаларини иккиламчи ижарага бериш, шунингдек, деҳқон хўжаликлари ва томорқа ер участкаларида мерос қилиб қолдириладиган умрбод эгалик қилиш ҳуқуқини сақлаб қолган ҳолда ер участкасини вақтинча фойдаланиш учун бериш шаклини амалиётга жорий қилиш.

- қишлоқ хўжалиги экинларини жойлаштириш тизимини тубдан такомиллаштириш. Бунда ҳудудларнинг тупроқ, иқлим шароитлари ва сув билан таъминланганлик даражаси, ички ва ташқи бозорда маҳсулотга бўлган талаб, даромадлиги асосий мезон бўлишини таъминлаш.

- қишлоқ хўжалиги учун мўлжалланган ерлардан бир мавсумда камида иккита ҳосил олиш чораларини кўриш, ушбу мақсадга эришиш учун тезпишар экинлар уруғи, кўчатлар, минерал ўғит, ёнилғи-мойлаш материаллари ва бошқа турдаги ресурслар билан барқарор таъминлаш тизимини яратиш.

- қишлоқ хўжалиги ерлари деградациясининг олдини олиш ва уни кескин камайтириш ҳисобига тупроқ унумдорлигини ошириш ва бошқалар [1].

Бизнинг фикримизча, бутунги аҳоли сони кескин ўсиб бораётган, уларнинг табиий ресурсларга бўлган эҳтиёжларини қондириш учун ҳам, келажак авлодга эса ўзимиздан унумдор, серҳосил ва экологик хавфсиз бўлган мерос қолдиришимиз лозим. Бунинг учун нафақат қишлоқ хўжалигига мўлжалланган ерлар, балки, бутун ер фондидан илмий асосланган тарзда фойдаланишимиз, деҳқончилик маданиятини кўтаришимиз, ер-сув ресурсларига тежамкорлик билан муносабатда бўлишимиз, ердан фойдаланишнинг илгор технологияларини жорий этишимиз зарур.

Фойдалиниланган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг 2019 йил 17 июндаги ПФ-5742-сонли Фармони.
2. Ўзбекистон Республикаси Ер кодекси. Тошкент, 1998 й.
3. Ўзбекистон Республикаси Ер ресурсларининг ҳолати тўғрисида Миллий ҳисобот. Тошкент, 2020 й.